

Тема 2. Національна та міжнародна безпека в контексті геополітичних загроз XXI ст.

- 1. Основні параметри та принципи національної безпеки.*
- 2. Пріоритетні напрями національних інтересів України в сфері національної безпеки.*
- 3. Принципи міжнародної безпеки.*
- 4. Класифікація засобів забезпечення міжнародної безпеки.*

1. Основні параметри та принципи національної безпеки

Міжнародна та національна безпека еволюціонують під впливом багатьох чинників, що особливо помітно в епоху глобалізаційних процесів. Сучасна міжнародна та національна безпека означена активізацією взаємозалежності держав, що дає змогу констатувати тенденції до інтеграційних процесів, прагнення до цілісності та єдності всього світу. Глобалізація стимулює зростання залежності країн від результатів інтенсифікації міжнародного руху, економічних благ, капіталів, технологій тощо. Становлення глобальної господарчої системи розмиває кордони національних господарств, пов'язаних міцними торговельними, фінансовими, політичними й іншими відносинами.

Розглядаючи проблеми національної безпеки України в контексті суспільного розвитку, В. М. Співак зазначає, що у зв'язку з поглибленням економічних і політичних суперечностей, зростанням взаємозалежності етносів, націй, держав питання національної безпеки набуває особливої гостроти. Одночасно з новими труднощами забезпечення національної безпеки останнім часом зазнали змін пріоритети суб'єктного складу цього поняття. Якщо наприкінці 70-х років XX століття з-поміж об'єктів національної безпеки (держава, суспільство, особа) домінантою слугувала держава як головний суб'єкт політичних відносин, то на зламі тисячоліть ситуація істотно змінилась, що пов'язано передусім зі змінами політичної системи світу.

Об'єктивна потреба в розв'язанні планетарних проблем розширила сферу політики, що орієнтується на загальнолюдські інтереси. У зазначеній тріаді понять поступово пріоритетного значення набувала особа/людина. Так, наприклад, не випадково ще у 1994 році у Доповіді про людський розвиток ООН було представлено нову концепцію безпеки людини, де порушено як національні, так і глобальні проблеми безпеки людини, зокрема запроваджено поняття «людська безпека» як образ досконалого світу, мету, якої можна досягнути шляхом співробітництва держав і народів. Міжнародна ситуація XXI століття підтверджує значущість проблематики безпеки людей, розвитку особи, трудової, продовольчої, екологічної безпеки, захисту людей від урядів. Сутність національної безпеки (захищеність життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз) полягає в комплексному й рівноцінному поєднанні її об'єктів (складових), функціонуванні цивілізованих гарантій і механізмів їх надійного захисту.

До **об'єктів** національної безпеки відносяться: національні інтереси, національні цінності, структурні елементи системи національної безпеки, їх властивості і відносини, які захищаються від загроз. Виходячи з цього, виділяються три рівня основних об'єктів безпеки:

- Громадянина (людини) - конституційні права і свободи;
- Суспільства - його духовні та матеріальні цінності (морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні, матеріальні, інформаційне середовище, навколишнє природне середовище, природні ресурси);
- Держави - його суверенітет, конституційний порядок, територіальну цілісність і недоторканність кордонів.

До **суб'єктів** національної безпеки треба віднести носіїв властивостей, що забезпечують захист об'єктів безпеки. Основним суб'єктом національної безпеки є держава, яка, згідно з Конституцією України забезпечує безпеку кожної людини і громадянина, їхнє життя, здоров'я, честь, гідність, особисту недоторканність на території України, а також своїм громадянам та за її межами.

Відповідно до ст. 4. Закону України «Про основи національної безпеки України», суб'єктами забезпечення національної безпеки є:

- Президент України;
- Верховна Рада України;
- Кабінет Міністрів України;
- Рада національної безпеки і оборони України;
- Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади;
- Національний банк України;
- Суди загальної юрисдикції;
- Прокуратура України;
- Служба безпеки;
- Місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування;
- Збройні Сили України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України;
- громадяни України, об'єднання громадян.

Держава виконує свої функції у сфері національної безпеки через органи законодавчої, виконавчої та судової влади, недержавні організації та громадян. Забезпечення безпеки особистості, суспільства і держави здійснюється на основі розмежування повноважень основних суб'єктів системи національної безпеки.

Український народ - громадяни України всіх національностей на виборах, референдумах, а також через органи державної влади та місцевого самоврядування висловлюють і реалізують своє бачення національних інтересів України, способів їх захисту, привертають увагу суспільних і державних інститутів до небезпечних явищ і процесів у різних сферах життєдіяльності країни.

Верховна Рада України у межах своїх повноважень, визначених у ст. 92 Конституції України, здійснює законодавче регулювання та контроль за діяльністю органів державної влади та посадових осіб щодо здійснення ними відповідних повноважень у сфері національної безпеки.

Президент України, згідно ст. 103 Конституції України, як глава держави, гарант державного суверенітету, територіальної цілісності України і Верховний Головнокомандувач Збройними силами України і Голова Ради національної безпеки і оборони України забезпечує головне керівництво у сфері національної безпеки і оборони України.

Рада національної безпеки і оборони України згідно ст. 107 Конституції України є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України, координує і контролює діяльність органів державної влади у сферах національної безпеки та оборони.

Відповідно до ст. 116 Конституції України Кабінет Міністрів України, як вищий орган виконавчої влади, вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, забезпечення обороноздатності, національної безпеки, громадського порядку і боротьби із злочинністю. Важлива роль відводиться міністерствам і іншим центральним органам виконавчої влади, які в межах своїх повноважень, наявних засобів бюджетного і позабюджетного фінансування забезпечують реалізацію законів України, указів Президента України та інших правових актів. У сфері національної безпеки забезпечують створення, підтримку в готовності і застосування сил і засобів забезпечення національної безпеки, а також управління їх діяльністю.

Конституційний Суд України - вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів у сфері національної безпеки і дає офіційне їх трактування. Суди загальної юрисдикції - здійснюють правосуддя у сфері забезпечення національної безпеки України, а прокуратура України здійснює свої повноваження у сфері національної безпеки.

Національний банк України розробляє і здійснює емісійно-кредитну політику в інтересах національної безпеки України.

Згідно ст. 17 Конституції України важлива роль у здійсненні національної безпеки належить військовим організаціям держави, до яких відносяться: Збройні Сили України; Служба безпеки України; Внутрішні війська;

прикордонні війська; органи та підрозділи Міністерства внутрішніх справ України; військові підрозділи Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справі захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи - які в межах своїх повноважень забезпечують оборону України, захист її суверенітету, територіальну цілісність і недоторканність її кордонів, протидіють зовнішнім і внутрішнім загрозам воєнного характеру, борються з організованою злочинністю, забезпечують захист населення у разі катастроф, стихійних лих, небезпечних соціальних конфліктів та інших катаклізмів, які можуть виникати.

2. Пріоритетні напрями національних інтересів України в сфері національної безпеки

Національна безпека забезпечується шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм у політичній, економічній, соціальній, воєнній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах. Конкретні засоби і способи забезпечення національної безпеки обирають відповідно до характеру і масштабів загроз національним інтересам.

Завдання, які ставить перед собою суб'єкт, будується на його інтересах та цілях.

Національний інтерес, інтереси – система цілей і завдань зовнішньої політики держави. Згідно з ученням школи політичного реалізму, національні інтереси є причиною міжнародних відносин як таких.

Політика безпеки у загальному вигляді може бути визначена як діяльність суб'єктів політичних відносин щодо забезпечення національної та міжнародної безпеки. Політика національної безпеки у державному вимірі має внутрішньодержавний та зовнішньодержавний напрями. Характер політики безпеки держави, її спрямованість та методи здійснення значною мірою залежать від розуміння сутності національної безпеки суб'єктами прийняття управлінських рішень. Тому забезпечення національної безпеки країни, передбачає необхідність глибокого аналізу та врахування геополітичного фактору і визначення на цій підставі геостратегії держави.

Пріоритетами національних інтересів України є:

- гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина;
- розвиток громадянського суспільства, його демократичних інститутів;
- захист державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів, недопущення втручання у внутрішні справи України;
- зміцнення політичної і соціальної стабільності в суспільстві;
- забезпечення розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України, гарантування вільного розвитку, використання і захисту російської, інших мов національних меншин України;

- створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення;
- збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу, утвердження інноваційної моделі розвитку;
- забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів;
- розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу Українського народу, зміцнення фізичного здоров'я нації, створення умов для розширеного відтворення населення;
- інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір;
- розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України.

Переважає більшість підходів щодо забезпечення національної безпеки базується на усвідомленні та реалізації на державному і міжнародному рівнях концепції національних інтересів. Сферою, де знаходять прояв інтереси, є політика. Вона визначається різними детермінантами. Серед них, зокрема: рівень та особливості культурного, соціально-економічного та суспільно-політичного розвитку; географічне положення країни; ресурсні можливості держави; національно-історичні традиції; потреби забезпечення суверенітету та територіальної цілісності. Саме вказані детермінанти і знаходять своє відображення в національних інтересах, а останні – у законах, концепціях, стратегіях, інших нормативних актах, як об'єктивні потреби розвитку суспільства.

У перші дні існування України як самостійної держави в прийнятій Декларації про державний суверенітет України чітко виражені життєво важливі інтереси нашої країни, тобто національні інтереси, які відображають фундаментальні цінності та прагнення українського народу, його потреби в гідних умовах життєдіяльності, а також цивілізовані шляхи їх створення і способи їх задоволення.

- Серед них на сучасному етапі пріоритетними національними інтересами є:
- Створення громадянського суспільства, підвищення ефективності діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, розвиток демократичних інститутів для забезпечення прав і свобод людини;
  - Досягнення національної злагоди, політичної і соціальної стабільності, гарантування прав української нації та національних меншин України;
  - Забезпечення державного суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності кордонів;
  - Створення самодостатньої соціально орієнтованої ринкової економіки;
  - Забезпечення екологічно та технологічно безпечних умов життєдіяльності суспільства;

- Збереження та підвищення науково-технічного потенціалу;
- Зміцнення генофонду Українського народу, його фізичного і морального здоров'я та інтелектуального потенціалу;
- Розвиток української нації, історичної свідомості та національної гідності українців;
- Розвиток етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності громадян усіх національностей, що складають Український народ;
- Налагодження рівноправних і взаємовигідних відносин з усіма державами, інтегрування в європейську та світову спільноту.

Національна безпека України забезпечується шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм у політичній, економічній, соціальній, військовій, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах. Вибір конкретних засобів і шляхів забезпечення національної безпеки України обумовлюється необхідністю своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам загроз національним інтересам.

Національні інтереси мають складну структуру і можуть бути класифіковані за різними ознаками. Фахівці пропонують класифікувати їх за:

- характером (коаліційні, національні);
- взаємністю (однобічні, взаємні);
- ступенем черговості (першочергові, інші);
- масштабом (глобальні, регіональні, локальні);
- ступенем важливості (фундаментальні, життєво важливі, інтереси виживання, важливі, істотні, другорядні тощо);
- терміном дії (постійні, довгострокові, середньострокові, поточні);
- видами політики (зовнішні, внутрішні);
- сферами прояву (військовополітичні, економічні, соціальні тощо). Важливим є також розподіл національних інтересів на внутрішні та зовнішні.

Внутрішня безпека – це міра (рівень, ступінь) захищеності національних інтересів від загроз, джерелами яких є процеси, явища, події тощо, а також дії (бездіяльність) юридичних та фізичних осіб, які знаходяться на території держави і перебувають під її юрисдикцією. Тобто масштаби, характер, спрямованість вказаних загроз зумовлена внутрішніми чинниками, а їх нейтралізація (зниження рівня впливу на національну безпеку) головним чином визначаються можливостями державної влади. Загрози внутрішній безпеці проявляються у різних сферах життєдіяльності суспільства і держави: політичній, економічній, соціальній та гуманітарній (духовній).

Що ж до зовнішньої безпеки то це також міра (рівень, ступінь) захищеності національних інтересів від загроз, але джерелами їх є процеси, явища, події тощо, дії (бездіяльність) юридичних та фізичних осіб, які знаходяться поза межами території держави і не підпадають під її юрисдикцією.

3. Принципи міжнародної безпеки

Основні принципи міжнародної безпеки:

- утвердження мирного співіснування в якості базового універсального принципу міждержавних відносин;
- забезпечення рівної безпеки для всіх держав (не залежно від розміру території, географічного розташування, сукупного потенціалу та інших ознак);
- створення дієвих гарантій у військовій, політичній, економічній та гуманітарній сферах;
- розробку ефективних механізмів у сфері контролю над зброєю всіх видів, недопущення гонки озброєнь та практичні кроки до роззброєння;
- безумовну повагу суверенних прав кожного народу;
- справедливе політичне врегулювання міжнародних криз і регіональних конфліктів (всіх форм та видів);
- практичне запровадження заходів довіри між державами;
- розробку ефективних методів попередження та боротьби з міжнародним тероризмом; - викорінення геноциду, апартеїду, популяризації фашизму;
- виключення з міжнародної практики всіх форм дискримінації, відмова від економічних/політичних блокад та санкцій (без необхідності та обов'язкової рекомендації світового співтовариства);
- встановлення та остаточне утвердження нового економічного порядку, який би забезпечував рівну економічну безпеку всіх держав та сприяв сталому економічному розвитку світового співтовариства в цілому.

Ці принципи повинні поширюватися не тільки на держави як основних акторів світового політичного процесу, а і на інших акторів сучасних міжнародних відносин. Ці принципи сучасної міжнародної безпеки забезпечуються цілою низкою механізмів національного/державного (функціонування інструментів забезпечення національної безпеки окремої держави), регіонального (за допомогою формування міждержавної договірної бази та функціонування регіональних безпечових організацій) та глобального рівнів функціонування.

Сьогодні до основних засобів забезпечення міжнародної безпеки відносять:

- двосторонні: договори/угоди (багатосторонні конвенції) про забезпечення взаємної безпеки між зацікавленими сторонами;
- об'єднання держав у багатосторонні союзи;
- глобальні/регіональні міжнародні організації, регіональні структури та інститути для підтримки міжнародної безпеки;
- демілітаризація, демократизація та гуманізація міжнародного політичного порядку, встановлення верховенства права у міжнародних відносинах. У структурі міжнародної безпеки прийнято відокремлювати рівні її функціонування в залежності від низки факторів.

4. Класифікація засобів забезпечення міжнародної безпеки

Забезпечення міжнародної безпеки міжнародно-правовими засобами полягає у розробці різноманітних засобів політичного, невійськового чи іншого характеру, здійснення заходів та виконання чи дотримання дій державами світового співтовариства щодо дотримання мирного співіснування населення, відчуття безпеки на території земної кулі.

Стосовно самої класифікації засобів забезпечення міжнародної безпеки то сучасне міжнародне право внесло свій внесок і виробило правові засоби забезпечення миру та запобігання війни, які умовно можна розділити на наступні групи: правові засоби забезпечення міжнародної безпеки в політичній області; у військовій галузі; в економічній сфері; в гуманітарній області; в інформаційній сфері.

Перераховані правові засоби забезпечення міжнародної безпеки носять міжнародно-правовий характер, так як їх втілення в життя регламентується відповідними міжнародними договорами, угодами і конвенціями. Перелік цих засобів не є вичерпним. Крім того, перераховані правові засоби різні:

а) за своїм змістом (одні з них припускають заходи виключно мирної дії, інші - примусові заходи),

б) по їх ролі в забезпеченні міжнародної безпеки (від більш вузької спрямованості, наприклад, запобігання раптового нападу, до знищення матеріальних засобів ведення війни),

в) за сферою застосування.

В той же час науковець Буроменський М.В подав свою класифікацію засобів забезпечення міжнародної безпеки, згідно якої всі засоби поділив на: нормативні, організаційні, матеріальні.

Нормативні засоби забезпечення миру та безпеки – це сукупність способів і методів, що відповідають основним принципам міжнародного права, спрямованим на забезпечення миру та запобігання війни, а в разі потреби застосування державами колективних заходів проти актів агресії та військових ситуацій, що загрожують миру та безпеці народів

Таким чином нормативними засобами забезпечення міжнародної безпеки є свого роду міжнародні договори, конвенції, декларації та інші акти нормативного характеру стосовно підтримки миру в світі.

До числа нормативних засобів входять: Статут Ліги Націй, Паризький договір 1928р, які визнали той факт, що міжнародне право тільки тоді здатне стати засобом забезпечення безпеки держав, коли застосування сили, крім права на самооборону, буде заборонено; Статут ООН і Резолюції Генеральної Асамблеї ООН, в яких ґрунтувалися головні принципи права міжнародної військової безпеки; Декларація про зміцнення міжнародної безпеки 1970 р.; Декларація про запобігання й усунення спорів і ситуацій, що можуть загрожувати міжнародному миру та безпеці, і про роль ООН у цій області 1988 р. Особливе місце серед них займає визначення агресії, прийняте Резолюцією Генеральної Асамблеї 14 грудня 1974 р., яке пояснює, що агресія це застосування збройної сили державою

проти суверенітету, територіальної недоторканності чи політичної незалежності іншої держави чи будь-яким іншим чином, несумісним зі Статутом Організації Об'єднаних Націй.

Щодо організаційних засобів то міжнародне право передбачає створення державами систем безпеки (індивідуальної та колективної), що закликає попереджувати війну, а в разі її початку – як можна швидше її припинити, застосовуючи колективні заходи. В такому випадку можна говорити про індивідуальну, групову або колективну безпеку.

Система загальної колективної безпеки включає такі заходи:

- заходи щодо заборони застосування сили та погрози силою у відносинах між державами;
- заходи мирного вирішення міжнародних спорів;
- роззброєння;
- тимчасові заходи з припинення порушень миру;
- примусові заходи безпеки без використання збройних сил;
- примусові заходи безпеки з використанням збройних сил;
- миротворчі операції ООН;
- заходи посилення довіри.

Загальна процедура застосування заходів колективної безпеки Радою Безпеки передбачена положеннями гл. VII Статуту ООН: у випадку виникнення загрози міжнародному миру та безпеці Рада Безпеки здійснює кваліфікацію існуючої ситуації і визначає, має місце загроза миру, порушення миру чи акт агресії. Ця кваліфікація є юридичною основою для застосування подальших заходів безпеки.

Отже, перейдемо до характеристики даних заходів. Заходи довіри — це система організаційно-правових заходів, здійснюваних з метою зниження військової небезпеки та забезпечення довіри між державами. Заходи довіри, зафіксовані в Заключному акті наради ОБСЄ 1975 р., були вдосконалені Підсумковим документом Стокгольмської конференції із заходів зміцнення довіри та безпеки та роззброювання в Європі 1986 р. Віденські документи ОБСЄ 1990 і 1992 років істотно розширили як перелік заходів довіри, так і сферу їхнього застосування. У цілому можна констатувати, що заходи довіри передбачають такі напрями:

- 1) забезпечення прозорості й передбачуваності певних видів військової діяльності;
- 2) забезпечення необхідною інформацією за допомогою ліній зв'язку й консультативних механізмів;
- 3) створення відповідних механізмів, передбачених в угодах стосовно обмеження або скорочення озброєнь;
- 4) відкритість і гласність у військових питаннях.

Сторони, що беруть участь в будь-якому спорі, продовження якого могло б загрожувати підтримці міжнародного миру і безпеки, повинні перш за все намагатися вирішити спір мирним шляхом. У відповідності зі ст. 33 Статуту

ООН сторони, що беруть участь у спорі, повинні насамперед намагатися розв'язати його за допомогою переговорів, посередництва, примирення, добрих послуг, арбітражу, судового розгляду, звернення до регіональних органів або угод або інших мирних способів за своїм вибором, тощо.

Операції ООН з підтримання миру (миротворчі операції) – це заходи колективної безпеки миротворчого характеру, що здійснюються із залученням військового персоналу з метою стабілізації обстановки в районі конфлікту, створення сприятливих умов для мирного його вирішення, встановлення та підтримання миру. Проведення миротворчих операцій не може розглядатися як застосування збройної сили проти сторін конфлікту, оскільки участь в таких операціях беруть не міжнародні збройні сили чи збройні сили іноземних держав, а іноземний військовий персонал, який має зберігати нейтралітет і не може брати участі в бойових діях.

Заходи щодо заборони застосування сили та погрози силою у відносинах між державами. Принцип незастосування сили чи погрози силою зобов'язує утримуватися:

1) від погрози силою або її застосування проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави;

2) від спонукання, заохочування інших держав та сприяння їм у застосуванні сили або погрозою силою;

3) від організації, підбурювання, пособництва або участі в напіввійськових, терористичних чи підривних діях;

4) від збройних втручань і всіх інших форм втручання або спроб погрози, спрямованих проти правосуб'єктності держави або проти її політичних, економічних і культурних основ;

5) від пропаганди війни чи агресивних війн.

До матеріальних засобів забезпечення міжнародної безпеки слід відносити заходи з роззброєння й обмеження озброєння. Ідея роззброєння виражає вікові прагнення людства знайти найбільш дієвий спосіб рятування від нещастя війни.

Роззброєння — це широкий комплекс погоджених заходів держав, покликаних зменшити, а зрештою і цілком ліквідувати матеріальні засоби ведення війни.

Важлива роль у проблемі роззброєння належить Статуту ООН, який виробив загальні принципи роззброєння та надання рекомендацій членам ООН. На Раду Безпеки Статут покладає відповідальність за розробку системи регулювання озброєнь (ст. 26). Розгляд питань роззброєння займає одне з центральних місць у діяльності ООН. Органом ООН є Комісія з роззброєння, до складу якої входять усі держави — члени ООН.

Центральним питанням проблеми роззброєння є заборона та знищення зброї масового знищення, перш за все ядерне роззброєння. Повна заборона ядерної зброї (заборона застосовувати, робити, випробувати) зараз неможлива. Проте залишається проблематичним забезпечення участі в міжнародних договорах з

ядерного роззброєння всіх чи хоча б переважної більшості ядерних і коюядерних держав.

Міжнародно-правове регулювання обмежень на випробування ядерної зброї почалося з підписання Договору про заборону іспитів ядерної зброї в атмосфері, у космічному просторі та під водою 1963 р. У 1996 р. був підписаний Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань. Учасники Договору зобов'язалися не робити будь-яких випробних вибухів ядерної зброї та будь-яких інших ядерних вибухів, а також заборонити та запобігати будь-яким таким ядерним вибухам у будь-якому місці, що знаходиться під їхньою юрисдикцією чи контролем. У сфері нерозповсюдження ядерної зброї найбільш авторитетним та універсальним є Договір про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р., відповідно до якого держава, що володіє ядерною зброєю, зобов'язується не передавати кому б то не було ядерну зброю чи інші ядерні вибухові пристрої, а також мати контроль над ними. Держави, що не володіють ядерною зброєю, зобов'язалися не приймати ядерної зброї й інших вибухових пристроїв, не приймати допомоги у виробництві такої зброї.

В арсеналі засобів масового знищення одне з найбільш помітних місць займає також хімічна і бактеріологічна зброя. Сучасна хімічна зброя за своєю вражаючою дією не поступається ядерній зброї, тому Генеральна Асамблея ООН характеризує проблему хімічного роззброєння як одну із найважливіших. Значним кроком до хімічного роззброєння є Конвенція про заборону виробництва, накопичування та застосування хімічної зброї та її знищення 1993 р.

Постійне вдосконалювання та накопичення запасів бактеріологічної зброї диктує необхідність створення відповідних норм, що забороняють її виробництво та збереження. У 1972 р. була підписана Конвенція про заборону розробки, виготовлення та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення, що зобов'язує держави-учасниці ніколи, ні за яких умов не розробляти, не виробляти, не накопичувати цю зброю, а також засоби її доставки (ст. 1) та знищити усі види цієї зброї.

Окремим напрямом є роззброєння й обмеження звичайних озброєнь. У 1990 р. був укладений безстроковий Договір про звичайні збройні сили Європи. До Договору додаються ряд Протоколів, що регулюють процедури скорочення звичайних озброєнь і техніки, класифікацію військової техніки, питання повідомлення та контролю.

Роззброєння здобуло широке визнання як принцип міжнародного права. Однак на сучасному етапі з нього не впливає прямий обов'язок держав роззброюватися, вони повинні домагатися укладення міжнародних угод у цій сфері й сумлінно виконувати раніше взяті на себе зобов'язання згідно з чинними міжнародними договорами.

З метою більш ефективного реалізації цього принципу при ООН створена Комісія з роззброєння, до складу якої входять всі держави - члени Організації.

Конференція з роззброєння, що засідає в Женеві та функціонує поза рамками ООН, здійснює велику роботу у сфері підготовки проектів з цього питання.

Проблема роззброєння має дві складові - це часткове та загальне й повне роззброєння. У резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 1378 (XIV) від 20 листопада 1959 р. було вперше сформульовано положення про загальне і повне роззброєння як кінцеву мету в процесі контролю над озброєннями. У ст. 3 Спільної заяви урядів СРСР і США, опублікованій 20 вересня 1961 р., що одержала схвалення Генеральної Асамблеї ООН, розкривається зміст поняття загального й повного роззброєння:

- розпуск збройних сил, ліквідація військових установ, включаючи бази, припинення виробництва озброєнь, а також їх ліквідація або використання в мирних цілях;

- ліквідація всіх запасів ядерної, хімічної, бактеріологічної та інших видів зброї масового знищення й припинення виробництва такої зброї;

- ліквідація всіх засобів доставлення зброї масового знищення;

- скорочення організацій і установ, призначених для організації військової справи держави, припинення військового навчання й закриття всіх військових навчальних закладів;

- скорочення витрат на військові цілі.

Процес контролю над озброєннями та роззброєнням — ефективний інструмент забезпечення безпеки й стабільності. В умовах, коли контроль над озброєннями набув глобального характеру, серед пріоритетних — завдання ефективного запобігання розповсюдженню зброї масового знищення.

Важливим міжнародно-правовим засобом забезпечення міжнародної безпеки є нейтралітет. У сучасних міжнародних відносинах існують такі види нейтралітету: постійний, позитивний, традиційний і договірний.

Постійний нейтралітет - це міжнародно-правовий статус суверенної держави, відповідно до якого воно зобов'язане не брати участь у збройних конфліктах, не входити у військові союзи (блоки), не дозволяти будівництво військових баз іноземних держав на своїй території. Постійно нейтральними державами є, зокрема, Швейцарія і Австрія.

Позитивний нейтралітет (рух неприєднання) передбачає неучасть у військових союзах держав, активну участь у боротьбі за запобігання війни, збереження миру, за роззброєння. Політику позитивного нейтралітету проводять близько 100 держав Азії, Африки і Латинської Америки.

Традиційний нейтралітет - це не оформлений в міжнародному договорі нейтралітет держави, але дотримуваний їм добровільно протягом тривалого часу (наприклад, Швеція). Основною ознакою традиційного нейтралітету є те, що він висловлює нейтральну позицію держави під час війни. Традиційний нейтралітет відрізняється від постійного тим, що постійно нейтральна держава проводить нейтралітет, ґрунтується на міжнародному договорі, постійно. Договірний нейтралітет - це такий нейтралітет, при якому права і обов'язки сторін визначаються міжнародним договором.

Гонкою озброєнь прийнято називати політичне протистояння двох або декількох держав (а частіше - цілих військових блоків) за перевагу в області збройних сил. У ході такого протистояння кожна з сторін робить величезні запаси зброї, намагаючись встановити паритет з супротивником або обігнати його.

Досить важливим засобом забезпечення безпеки є **демілітаризація** і нейтралізація. Під демілітаризації в самому широкому змісті розуміється заборона на проведення спеціальних військових заходів на певній (демілітаризованій) території. При обмеженій демілітаризації держава зобов'язується не будувати нових укріплень, маючи право зберігати старі, і не збільшувати чисельність військ на даній території. При повній демілітаризації держава зобов'язується ліквідувати всі військові споруди і вивести всі війська з демілітаризованої території. Демілітаризація відрізняється від роззброєння тим, що зазвичай застосовується до певної території, тоді як роззброєння - до держави в цілому як до суб'єкта міжнародного права. Якщо демілітаризація території означає заборону мати на ній певні об'єкти, озброєння і збройні сили, то роззброєння забороняє державі (повністю або частково) мати збройні сили і озброєння не тільки в межах певної території, але і взагалі де б то не було.

Під **нейтралізацією** розуміється заборона вести військові дії на певній території або використовувати її в якості бази для воєнних дій. На нейтралізованій території забороняється будь-яке військове будівництво. Отже, можна впевнено заявити, що для забезпечення міжнародної безпеки існує значна система міжнародно-правових засобів. Їхня кількість не є вичерпною, а перелік не є точним, оскільки до відповідної ситуації застосовується відповідний засіб забезпечення безпеки.